

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાનો અભ્યાસ

હેતલબેન કનૈયાલાલ મકવાલા

પીએચ.ડી. રીસર્ચ સ્કોલર

સ્કૂલ ઓફ એજ્યુકેશન, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

મેઇલ આઇ.ડી.: makwanahetal145@gmail.com કોન્ટેક્ટ નંબર : 96243 21064

સારાંશ

શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા એ આધુનિક શિક્ષણ વ્યવસ્થાનું એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. શિક્ષક માત્ર જ્ઞાન આપનાર નથી, પરંતુ શાળા અને સમુદાય વચ્ચેના મજબૂત પુલ તરીકે કાર્ય કરે છે. આ ક્ષમતા શિક્ષકને વાલીઓ, સ્થાનિક સમુદાયના સભ્યો, NGO અને સરકારી સંસ્થાઓ સાથે સહયોગ કરીને વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસ માટે કાર્ય કરવા સક્ષમ બનાવે છે. આજના સમયમાં, જ્યારે શિક્ષણ માત્ર પાઠ્યપુસ્તકો સુધી મર્યાદિત નથી રહ્યું, ત્યારે સમુદાય સાથે જોડાણ વિદ્યાર્થીઓની હાજરી, શીખવાના પરિણામો, ડ્રોપઆઉટ દર ઘટાડવો અને સ્થાનિક સમસ્યાઓ (જેમ કે આર્થિક મુશ્કેલીઓ, આરોગ્ય જાગૃતિ, પર્યાવરણ સંરક્ષણ) નું નિરાકરણ કરવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. આ અભ્યાસ શિક્ષકોની વર્તમાન ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરીને, તેને પ્રભાવિત કરતા પરિબલોને ઓળખીને અને સુધારણા માટે વ્યવહારુ સૂચનો આપીને શિક્ષણ વ્યવસ્થાને મજબૂત બનાવવાના પ્રયાસમાં યોગદાન આપશે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, વાણિજ્ય વિષયના શિક્ષકો, સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા પ્રસ્તાવના :

ભારતમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 (NEP 2020) એ સમુદાય ભાગીદારીને શિક્ષણના મુખ્ય તત્વ તરીકે ઓળખી છે. NEP 2020 અનુસાર, શિક્ષકોને સમુદાય સાથે જોડાઈને શિક્ષણને સ્થાનિક સંદર્ભ સાથે જોડવું જોઈએ, જેથી શિક્ષણ વધુ સમાવેશી અને અસરકારક બને. આ નીતિમાં Integrated Teacher Education Programme (ITEP), National Professional Standards for Teachers (NPST) અને

National Mission for Mentoring (NMM) જેવા કાર્યક્રમો દ્વારા શિક્ષકોની ક્ષમતા-નિર્માણ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, જેમાં સમુદાય એન્ગેજમેન્ટને મહત્વનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

આજના યુગમાં જેમ જેમ વાણિજ્યનો વિકાસ થતો જાય છે અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોનો વ્યાપ વિસ્તરતો જાય છે તેમ તેમ આર્થિક પ્રવૃત્તિ વધુ ને વધુ જટિલ બનતી જાય છે. શિક્ષણ ક્ષેત્રે વાણિજ્ય શિક્ષણ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. તેની વિશેષ અગત્યતા એટલા માટે છે કે તે ઉદ્યોગ વેપાર ધંધાના અધ્યયન-અધ્યાપન સાથે સંકળાયેલું છે. ઉત્પાદન વ્યવસ્થાના પ્રથમ પગથિયાથી શરૂ કરીને વેચાણ-વિતરણ વ્યવસ્થા સુધીના દરેક કાર્યના અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત આયાત-નિકાસ, બેન્કિંગ, તાર-ટપાલ વ્યવસ્થા, વિમાની સેવા, વાહન વ્યવહાર, વખાર વગેરે આનુષંગિક સેવાઓથી માહિતગાર કરે છે. વળી, વર્તમાન યુગમાં સંચાલનની સાર્વત્રિકતાને લઈને સંચાલન વિજ્ઞાનનું મહત્વ માત્ર આર્થિક, ઔદ્યોગિક કે વાણિજ્ય ક્ષેત્ર પૂરતું મર્યાદિત ન રહેતા પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં તેનું મહત્વનું પ્રદાન રહ્યું છે. વાણિજ્ય એ વિકસતું જતું સામાજિક વિજ્ઞાન છે. હકીકતો અને વ્યવહારિકતા સાથે આ વિષય વધુ સ્પર્શે છે. વાણિજ્ય વિષય ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વર્ગોમાં શીખવવાનો છે. આ એક વ્યવહારિક વિષય હોવાથી માત્ર પુસ્તકોની મદદથી તેનું અધ્યયન સંભવિત નથી. વાણિજ્યના શિક્ષણ માટે શિક્ષકનો સહયોગ ખૂબ જ જરૂરી છે. વાણિજ્યના શિક્ષણમાં શિક્ષકનું સ્થાન ખૂબ જ મહત્વનું છે. આ કારણે જ વાણિજ્ય વિષયના શિક્ષકોની આવશ્યક ક્ષમતાઓ જાણવા માટે આ ક્ષેત્રે સંશોધન કાર્ય કરવું સંશોધક માટે અનિવાર્ય બની જાય છે.

આ ક્ષમતા વિકસાવવાથી શિક્ષકોની પ્રેરણા, કાર્યક્ષમતા અને વ્યાવસાયિક વિકાસમાં વધારો થાય છે. તેમ છતાં, ઘણા અભ્યાસો દર્શાવે છે કે શિક્ષકોમાં આ ક્ષમતા મધ્યમ સ્તરની છે, કારણ કે વધુ પડતો કામનો બોજ, તાલીમનો અભાવ, સંસાધનોની કમી અને સમુદાયની નિષ્ક્રિયતા જેવા પડકારો છે. ખાસ કરીને ગ્રામીણ અને વંચિત વિસ્તારોમાં આ ક્ષમતા વધુ જરૂરી છે, જ્યાં શાળા-સમુદાયનું જોડાણ વિદ્યાર્થીઓના ભવિષ્યને સુધારી શકે છે.

આથી, પ્રસ્તુત સંશોધનમાં શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષય ક્ષમતાઓ વિશે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવશે.

- હેતુઓ :

પ્રસ્તુત સંશોધનના હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે.

1. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાનો અભ્યાસ કરવો

2. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાનો શાળાના વિસ્તારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો

• **ઉત્કલ્પનાઓ :**

પ્રસ્તુત સંશોધનની ઉત્કલ્પનાઓ નીચે પ્રમાણે છે.

H0₁ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

H0₂ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા અંતર્ગત વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

• **સંશોધનના ચલો :**

પ્રસ્તુત સંશોધનના સ્વતંત્ર અને પરતંત્ર ચલો નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યાયિત થયેલા છે.

1. **સ્વતંત્ર ચલો**

• શાળાનો વિસ્તાર

- ગ્રામ્ય

- શહેરી

2. **પરતંત્ર ચલ**

સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા

• **સંશોધનની મર્યાદાઓ :**

પ્રસ્તુત સંશોધનની મર્યાદા નીચે પ્રમાણે છે.

➤ પ્રસ્તુત સંશોધન ખેડા જિલ્લાની ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકો પુસ્તુ જ મર્યાદિત હતુ.

• **સંશોધન પદ્ધતિ :**

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સમસ્યાને ધ્યાનમા રાખીને સર્વેક્ષણ પદ્ધતિની પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

• **સંશોધનનો વ્યાપવિશ્વ :**

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે ખેડા જિલ્લાની ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

• **સંશોધનનો નમૂનો :**

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ખેડા જિલ્લાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાની પસંદગી યાદ્દિચ્છક નમૂના પસંદગીથી કરવામા આવી હતી. જેમાં કુલ 90 શિક્ષકોની પસંદગી ઝુમખા નમૂના પસંદગીથી કરવામા આવી હતી.

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે સંશોધકે ખેડા જિલ્લાની શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની 30 ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવી હતી. આ શાળામાંથી 90 શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. જે નીચે મુજબ છે:

સારણી 1.0
સંશોધનનો નમૂનો

વિસ્તાર	શહેરી	ગ્રામ્ય	કુલ
શિક્ષકો	57	33	90

સંશોધક દ્વારા શહેરી વિસ્તારમાંથી 57 શિક્ષકો અને ગ્રામ્ય વિસ્તારમાંથી 33 શિક્ષકો મળીને કુલ 90

શિક્ષકો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

• સંશોધન ઉપકરણ :

સંશોધક દ્વારા સંશોધન ઉપકરણ તરીકે ક્ષમતા માપદંડની રચના કરવામાં આવી હતી. આ માપદંડમાં કુલ 20 વિધાનો મૂકવામાં આવ્યા હતા. દરેક વિધાન માટે પાંચ પ્રતીચારો રાખવામાં આવ્યા હતા.

1) સંપૂર્ણ સંમત, 2) સંમત, 3) તટસ્થ, 4) અસંમત અને 5) સંપૂર્ણ અસંમત.

• માહિતીનું એકત્રીકરણ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધક દ્વારા ક્ષમતા માપદંડનું ગુગલ ફોર્મ બનાવવામાં આવ્યું હતું. ગુગલ ફોર્મ દરેક શાળાના શિક્ષકોને મોકલવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ શિક્ષકો દ્વારા ગુગલ ફોર્મમાં આપેલ જરૂરી સુચનો વાંચીને ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારની 30 શાળામાંથી 90 જેટલા શિક્ષકોએ ગુગલ ફોર્મ ભરીને આપ્યું હતું.

• માહિતીનું વિશ્લેષણ :

સંશોધકે વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા પર સ્વતંત્ર ચલોની અસરકારકતા તપાસવા માટે ઉત્કલ્પનાઓની રચના કરી હતી. આ ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી માટે t-પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું, જેનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે છે.

1.0 ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.						
સારણી:1.1 ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થકતા						
વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	ટી મૂલ્ય	સાર્થકતા મૂલ્ય	પરીણામ
ગ્રામ્ય વિસ્તાર	57	74.45	13.77	1.21	1.96(0.05) 2.58(0.01)	સાર્થક નથી
શહેર વિસ્તાર	33	77.89	12.54			
કુલ	90					
	(પ્રમાણભૂલ)2	8.09	સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા =88 આગળ સરાસરીનો તફાવત સાર્થક નથી			
	પ્રમાણભૂલ	2.84				
	M1-M2	3.44				
	ટી મૂલ્ય	1.21				

સારણી 1.1 પરથી સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા = 88 આગળ ટી નુ ટેબલ મૂલ્યો 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ અનુક્રમે 1.96 અને 2.58 છે. અહીં ટી નુ ગણતરી વડે મેળવેલું મૂલ્ય 1.21 છે, જે 0.05 કક્ષાએ ટી ના ટેબલ મૂલ્ય કરતા ઓછું હોવાથી ઉત્કલ્પના-1 નો અહીં સ્વિકાર થાય છે. બે સરાસરી વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક

નથી. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

1.2 ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા અંતર્ગત વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.						
સારણી:1.2						
ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા અંતર્ગત વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થકતા						
સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા અંતર્ગત વાણિજ્ય વિષયક ક્ષમતાઓ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	ટી મૂલ્ય	સાર્થકતા મૂલ્ય	પરીણામ
ગ્રામ્ય વિસ્તાર	57	8.32	2.09	1.57	1.96(0.05) 2.58(0.01)	સાર્થક નથી
શહેર વિસ્તાર	33	9.04	2.11			
કુલ	90					
	(પ્રમાણભૂલ) 2	0.21	સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા =88 આગળ સરાસરીનો તફાવત સાર્થક નથી			
	પ્રમાણભૂલ	0.46				
	M1-M2	0.72				
	ટી મૂલ્ય	1.57				

સારણી 1.2 પરથી સ્વાતંત્ર્ય સંખ્યા = 88 આગળ ટી નુ ટેબલ મુલ્યો 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ અનુક્રમે 1.96 અને 2.58 છે. અહીં ટી નુ ગણતરી વડે મેળવેલું મૂલ્ય 1.57 છે, જે 0.05 કક્ષાએ ટી ના ટેબલ મૂલ્ય કરતા ઓછું હોવાથી ઉત્કલ્પના-1.2 નો અહીં સ્વિકાર થાય છે. બે સરાસરી વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક નથી.

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષયક મૂલ્યાંકન ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.

• **સંશોધનના તારણો :**

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં t-પરીક્ષણના આધારે મળતાં મુખ્ય તારણો નીચે પ્રમાણે છે:

1. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષય ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષય ક્ષમતાઓ સમાન જોવા મળે છે.
2. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષય સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાઓના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકોની વાણિજ્ય વિષય સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા સમાન જોવા મળે છે.

• **ઉપસંહાર :**

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકનો મુખ્ય હેતુ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતાનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. આ માટે સંશોધકે ખેડા જિલ્લાની ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના કુલ 90 વાણિજ્ય વિષયક શિક્ષકોની પસંદગી કરી દરેક શિક્ષકોને ક્ષમતા માપદંડ આપવામાં આવ્યો હતો. સંશોધનના અંતે તારણ મળ્યું કે શિક્ષકોની સમુદાય સાથે કાર્ય કરવાની ક્ષમતા પર સ્વતંત્ર ચલોની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી. ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના શિક્ષકો સમાન ક્ષમતા ધરાવે છે.

સંદર્ભસૂચિ

- દેસાઈ, કે.જી. અને અન્ય (1983), શૈક્ષણિક પદ્ધતિ અને પ્રવિધિઓ (તૃતિય આવૃત્તિ), યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.
- દેસાઈ, કૃષ્ણકાંત અને હરિભાઈ દેસાઈ (1999), મનોવૈજ્ઞાનિક માપન (તૃતિય આવૃત્તિ), યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.
- પટેલ, આર.એસ. (2008), શૈક્ષણિક સંશોધન માટે અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ, જય પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.
- પારેખ, બી.યુ. અને અન્ય (1994), "શિક્ષણમા આંકડાશાસ્ત્ર", (ચતુર્થ આવૃત્તિ), યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.
- રાવલ, નટુભાઈ વી. અને અન્ય, શૈક્ષણિક મનોમંથન તથા શૈક્ષણિક આંકડાશાસ્ત્ર, નિરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ.
- શાહ, દિપીકા બી. (2004), શૈક્ષણિક સંશોધન, યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, અમદાવાદ.
- શાહ, રિખવાભાઈ, સંશોધન આયોજન અને મૂલ્યાંકન, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
- ઉચાટ, ડી.એ. (2009), શિક્ષણ અને સામાજિક સંશોધનોમા સંશોધનનુ પદ્ધતિ શાસ્ત્ર, રાજકોટ.